

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 11, Αρ. 7Α (2022)

Οι ευκαιρίες και τα εμπόδια στην αξιοποίηση των μορφών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης από τους/τις Νηπιαγωγούς την περίοδο της πανδημίας

ΜΑΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΔΑΜ, ΣΟΦΙΑ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

doi: [10.12681/icodl.3398](https://doi.org/10.12681/icodl.3398)

Οι ευκαιρίες και τα εμπόδια στην αξιοποίηση των μορφών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης από τους/τις Νηπιαγωγούς την περίοδο της πανδημίας

Opportunities and barriers to the evaluation of distance learning forms by Kindergarten teachers during the pandemic

Μαρία Αδάμ

Νηπιαγωγός, Med

Ελληνικό Ανοικτό

Πανεπιστήμιο

std121573@ac.eap.gr

Σοφία Παπαδημητρίου

Καθηγήτρια Σύμβουλος

Ελληνικό Ανοικτό

Πανεπιστήμιο

papadimitriou.sofia@ac.eap.gr

Χαράλαμπος Μουζάκης

Καθηγητής Σύμβουλος

Ελληνικό Ανοικτό

Πανεπιστήμιο

mouzakis.charalampos@ac.eap.gr

Abstract

The present research is part of a dissertation aimed to explore the opportunities and obstacles in the exploitation of distance education by Kindergarten teachers during the pandemic. It was conducted in a sample of N = 159 permanent and substitute Kindergarten Teachers who serve both in public and private education in Greece. Participants were provided with an electronic questionnaire which was sent to their e-mail with a view to voluntarily participating in this quantitative survey. The findings showed that the most commonly used tools by Kindergarten teachers for the creation of educational material are the padlet and the Power Point, while the webex platform was used by the largest percentage of teachers during the implementation of school distance learning. The greatest difficulty faced by teachers in the implementation of the distance education is related to the lack of interpersonal contact as well as the lack of support in the distance learning.

Keywords: *School distance education, pandemic, urgency education, preschool*

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μέρος διπλωματικής εργασίας που είχε ως σκοπό να διερευνήσει τις ευκαιρίες και τα εμπόδια στην αξιοποίηση των μορφών εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (εξΑΕ) από τους/τις Νηπιαγωγούς την περίοδο της πανδημίας. Πραγματοποιήθηκε σε δείγμα N=159 μόνιμων και αναπληρωτών Νηπιαγωγών που υπηρετούν στη δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Στους συμμετέχοντες χορηγήθηκε ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο το οποίο απεστάλη στο ηλεκτρονικό τους ταχυδρομείο με σκοπό να συμμετάσχουν οικειοθελώς στην εν λόγω ποσοτική έρευνα. Τα ευρήματα κατέδειξαν ότι τα πιο συχνά χρησιμοποιούμενα εργαλεία από τους/τις Νηπιαγωγούς για τη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού είναι το padlet και το Power Point, ενώ η πλατφόρμα webex αξιοποιήθηκε από το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών κατά την εφαρμογή της εξ αποστάσεως σχολικής εκπαίδευσης. Αξιοσημείωτο είναι, ότι μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετώπισαν οι εκπαιδευτικοί κατά την εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, σχετίζεται με την έλλειψη διαπροσωπικής επαφής, καθώς και την ελλιπή υποστήριξη στην εξ αποστάσεως διδασκαλία. Η ύπαρξη αδελφών σε μεγαλύτερες βαθμίδες εκπαίδευσης αποτελούσε προτεραιότητα ως προς τη χρήση του διαθέσιμου οικιακού υπολογιστή

στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση (εξΑΣΕ). Ομοίως και το καθεστώς τηλεργασίας των γονέων αναδείχθηκαν ως οι μεγαλύτερες δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι μαθητές, ενώ τα μαθησιακά ψηφιακά εργαλεία, φαίνεται να εμπλουτίζουν το διδακτικό αντικείμενο και να ενθαρρύνουν τους μαθητές στην ενσωμάτωση της τεχνολογίας στη διδασκαλία για αυτό και χρησιμοποιούνται σε αρκετά μεγάλο ποσοστό από τους εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Λέξεις-κλειδιά: Σχολική εξ αποστάσεως εκπαίδευση, πανδημία, κατεπείγουσα εκπαίδευση, προσχολική εκπαίδευση

Εισαγωγή

Στο παρόν άρθρο θα εξεταστεί ο αντίκτυπος της πανδημίας και οι επιπτώσεις του κορωνοϊού Covid-19 στην εκπαίδευση καθώς το σπίτι μετατράπηκε σε ένα καταφύγιο το οποίο λειτουργούσε σε πολλαπλά επίπεδα. Γονείς σε κατάσταση τηλεργασίας, μαθητές σε τηλεεκπαίδευση, η οικονομία να παραλύει, άνθρωποι να χάνονται, αγωνία και φόβος για την έκβαση της άνευ προηγουμένου κατάστασης η οποία είχε ενταχθεί σε μια κατάσταση «emergency mode» (Αναστασιάδης, 2020, σελ. 3). Ο παγκόσμιος ιστός και οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) αναλαμβάνουν να παράγουν τα εχέγγυα στην εκπαίδευση δημιουργώντας τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την αξιοποίηση της εξΑΣΕ. Η εξΑΣΕ έρχεται να λειτουργήσει αντισταθμιστικά, συμπληρωματικά ή αυτοδύναμα της τυπικής εκπαίδευσης, μέσα από τη δημιουργία αλληλεπιδραστικού περιβάλλοντος στο οποίο προωθείται η διερευνητική μάθηση (Αναστασιάδης & Κωτσίδης, 2017).

Η προσχολική εκπαίδευση και οι τρόποι αξιοποίηση της εξ αποστάσεως διδασκαλίας στο Νηπιαγωγείο, δημιουργούν προβληματισμούς για το πως υλοποιήθηκε εξΑΣΕ την περίοδο της πανδημίας. Επιπλέον εκφράζονται οι ανησυχίες του κατά πόσο η εξΑΣΕ δύναται να εφαρμοστεί στο Νηπιαγωγείο καθώς ανακύπτουν εμπόδια που σχετίζονται με το αναπτυξιακό στάδιο των μαθητών αυτής της ηλικίας, τη γονική εμπλοκή και την έλλειψη υλικοτεχνικού εξοπλισμού κ.α.

Πιο συγκεκριμένα επιδιώκεται να αναδειχθούν οι μορφές εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (εξΑΕ) που αξιοποιήθηκαν από τους/τις Νηπιαγωγούς την περίοδο της πανδημίας, ενώ παράλληλα καταγράφονται οι ευκαιρίες και τα εμπόδια που αναδύθηκαν κατά την εφαρμογή της στην προσχολική εκπαίδευση. Το πεδίο της έρευνας και η δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων, αφορά, με τις αντίστοιχες πάντα επιφυλάξεις, Νηπιαγωγούς που χρησιμοποιούν την εξΑΣΕ, το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΑΙΘ) με σκοπό την αναπροσαρμογή του Αναλυτικού Προγράμματος στο Νηπιαγωγείο, καθώς και το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) ώστε να χαράξει αντίστοιχη εκπαιδευτική πολιτική. Τέλος αφορά μεταπτυχιακούς φοιτητές των Ανθρωπιστικών Σπουδών υπό την προϋπόθεση-ότι ενδιαφέρονται για επιμέρους αντικείμενα του ερευνητικού πεδίου της παρούσας μελέτης.

Σκοπός και Ερευνητικοί Στόχοι

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η μελέτη του τρόπου με τον οποίο αξιοποιήθηκε η εξΑΣΕ την περίοδο της πανδημίας από το Νηπιαγωγείο καθώς μέχρι το καθολικό κλείσιμο των σχολείων η εξ αποστάσεως διδασκαλία στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση ήταν συμπληρωματική της δια ζώσης (Παπανικολάου & Μανούσου, 2019· Τζήλου & Παπαδημητρίου, 2018) ή μικτή (Petre, 2020· Αναστασιάδης & Κωτσίδης, 2017) κατ' επιλογήν του/της εκάστοτε Νηπιαγωγού αλλά ποτέ αυτοδύναμη. Μέσα από

πολυπαραγοντικές γραμμικές παλινδρομήσεις με ανεξάρτητες μεταβλητές (χρήση λοιπών ψηφιακών μέσων, χρήση πλατφορμών, ανταπόκριση μαθητών σε λοιπά ψηφιακά μέσα, πρακτικές δυσκολίες και εμπόδια εκπαιδευτικών) και εξαρτημένες (δημογραφικά και εργασιακά στοιχεία των εκπαιδευτικών καθώς και στοιχεία που αφορούσαν στη χρήση υπολογιστών από εκείνους), επιδιώκεται να υπάρξει συμπίκνωση των δεδομένων με σκοπό την απλοποίηση της εφαρμογής τους και την ανάδειξη των σχέσεων μεταξύ μεταβλητών.

Ως επιμέρους στόχοι είναι: α) να περιγραφούν οι παράγοντες της εξΑΕ διευκολύνουν τη μαθησιακή διαδικασία στο Νηπιαγωγείο, β) να σκιαγραφηθούν τα εμπόδια που συναντούν οι μαθητές και οι Νηπιαγωγοί κατά την εφαρμογή της εξΑΣΕ και γ) να εντοπιστούν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα μεταξύ της εξΑΣΕ και της διαζώσης διδασκαλίας στο Νηπιαγωγείο αναφορικά με την ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής:

- α) Με ποιους τρόπους αξιοποιήθηκε η εξΑΣΕ στο Νηπιαγωγείο;
- β) Πως αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί τα εμπόδια κατά τη διάρκεια της εξ αποστάσεως διδασκαλίας;
- γ) Ποιοι παράγοντες ευνοούν την ενσωμάτωση των Μαθησιακών Ψηφιακών Εργαλείων (ΜΨΕ) κατά την εφαρμογή της εξΑΣΕ στο Νηπιαγωγείο.

Μεθοδολογία

Μέθοδος συλλογής δεδομένων αποτέλεσε η βολική δειγματοληψία μέσω ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου, ως η προσφορότερη λόγω ευελιξίας και μικρού κόστους. Αφού αναζητήθηκαν οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις Νηπιαγωγείων από αντίστοιχους διαθέσιμους καταλόγους των κατά τόπους Περιφερειών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, απεστάλη το εργαλείο. Το ερωτηματολόγιο συνοδευόταν από μια επιστολή και ζητούνταν από τους/τις Προϊσταμένους/νες να διαμοιραστεί και στους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς της εκάστοτε σχολικής μονάδας με τη μορφή Google forms ανεξαρτήτως της σχέση εργασίας των εργαζομένων (μόνιμοι και αναπληρωτές) που υπηρετούσαν σε δημόσιες και ιδιωτικές σχολικές μονάδες κατά το σχολικό έτος 2020-2021. Η συλλογή των αποτελεσμάτων έγινε αυτοματοποιημένα με τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ενώ οι ερωτήσεις είχαν διαβάθμιση 5 βαθμών όπου το «1»=καθόλου ενώ το «5»=πάρα πολύ. Παράλληλα με τη διαδικασία συλλογής δεδομένων, η παρατήρηση και η τήρηση σχολικού ημερολογίου της ερευνήτριας, στόχευε στην κατανόηση του τρόπου αξιοποίησης της εξΑΣΕ από το Νηπιαγωγείο την περίοδο της πανδημίας. Πιο συγκεκριμένα, μέσω του ενεργού ρόλου της ερευνήτριας ως παρατηρήτρια και ταυτόχρονα τη δράση της σε σχολικό περιβάλλον, δεν έγινε διαχωρισμός θεωρίας και πράξης αλλά τα ευρήματα αξιοποιήθηκαν ως ένα αδιαίρετο όλο από το σημείο της πνευματικής σύλληψης της ιδέας μέχρι την υλοποίηση της παρέμβασης και τον αναστοχασμό των αποτελεσμάτων. Τέλος, η σπειροειδής διάρθρωση επέτρεψε έναν κύκλο σχεδιασμού, υλοποίησης, παρατήρησης, ελέγχου των αποτελεσμάτων και αναστοχασμού της διαδικασίας, με σκοπό την αναβάθμιση των πρακτικών εφαρμογών στην εκπαίδευση, ενώ η τριγωνοποίηση προσέδωσε μεγαλύτερη αξιοπιστία και ενίσχυσε τα ευρήματα της έρευνας, καθώς έγινε συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής μέθοδος συλλογής δεδομένων (Cohen, Manion, & Morrison, 2008).

Αναφορικά με την εγκυρότητα, διασφαλίστηκε η ανωνυμία των συμμετεχόντων ενώ το ερωτηματολόγιο χορηγήθηκε πιλοτικά σε 9 εν ενεργεία Νηπιαγωγούς, με σκοπό να ελεγχθεί η εγκυρότητά του. Αφού έγιναν οι απαραίτητες διορθώσεις και αναδείχθηκαν οι περιορισμοί με σκοπό να καλυφθεί το ερευνητικό πεδίο σε πολλαπλά επίπεδα, ακολούθως διανεμήθηκε ηλεκτρονικά. Ο πλουραλισμός των

απόψεων, σε συνδυασμό το διπλό ρόλο της ερευνήτριας (παρατηρητής και ερευνητής ταυτόχρονα) έδωσε τη δυνατότητα βελτίωσης του εργαλείου σε μεγάλο βαθμό. Σχετικά με την αξιοπιστία της έρευνας, εξασφαλίστηκε αφενός μεν από τη χορήγησή του σε διαφορετικές περιφέρειες, μόνιμους και αναπληρωτές, σε δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση, αφετέρου δε από τη συνειδητή συναίνεση των εμπλεκόμενων ατόμων (Παπανικολάου & Μανούσου, 2019). Πιο συγκεκριμένα ο Cronbach α ήταν άνω του αποδεκτού ορίου (0,7), ενώ κριτήριο του Bartlett ήταν σημαντικό ($p < 0,001$), οπότε υπήρχε σημαντική συσχέτιση μεταξύ των ερωτήσεων, υποστηρίζοντας την καταλληλότητα των δεδομένων για την διεξαγωγή παραγοντικής ανάλυσης.

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Εξ Αποστάσεως σχολική εκπαίδευση

Ο Keegan (2001) σε μια προσπάθεια εντοπισμού κοινών χαρακτηριστικών της εξΑΕ σε ιδρύματα που υλοποιούνται, προσδιόρισε τα χαρακτηριστικά της ως προς τη φυσική απόσταση μεταξύ διδάσκοντος και διδασκομένων. Επιπλέον αναφέρθηκε στο ρόλο του διδακτικού υλικού καθώς και στον τρόπο χρήσης του με σκοπό την ενίσχυση της αυτονομίας των εκπαιδευομένων. Προς την ίδια κατεύθυνση περιγράφεται και ο ενεργητικός ρόλος του μαθητή στα πλαίσια της ευρετικής πορείας προς τη γνώση και τη σημασία της αυτομάθησης μέσα από την επεξεργασία προηγούμενων γνώσεων και εμπειριών (Αμοργιανιώτη, 2019). Άλλωστε η φιλοσοφία της εξΑΕ, βρίσκεται σε απόλυτη συσχέτιση με την ευελιξία της, ενώ βασικοί πυλώνες της αποτελούν ο χώρος, ο χρόνος και ο ρυθμός του εκπαιδευόμενου στα πλαίσια της ανοικτότητας και της αυτορρύθμισης (Παπαλαμπρακόπουλος, 2020· Αναστασιάδης & Κωτσίδης, 2017· Λιοναράκης, 2001).

Μέσω της εξΑΕ επιδιώκεται η ελάττωση των διαφορών μεταξύ των εκπαιδευομένων και ταυτόχρονα η εξάλειψη διακρίσεων υπό το πρίσμα της κοινωνικής δικαιοσύνης (Ιωάννου, 2021). Κατ' επέκταση οι ευέλικτες μορφές διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται στην εξΑΕ δίνουν την ευκαιρία να καλυφθεί η ανάγκη όσων εξαιρέθηκαν από την παραδοσιακή μορφή εκπαίδευσης για οποιονδήποτε λόγο (Λιοναράκης, 2001).

Η κουλτούρα κάθε εκπαιδευτικού συστήματος επηρεάζεται τόσο από την εθνική ταυτότητα κάθε κράτους στο οποίο αναπτύσσεται όσο και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού οργανισμού στον οποίο ευδοκμεί. Η εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση διακρίνεται σε:

α) αυτοδύναμη όπου δεν εξαρτάται από το συμβατικό σχολείο και οι τίτλοι σπουδών που χορηγεί είναι ισότιμοι με αυτούς του συμβατικού (Μίμινου & Σπανακά, 2013), ενώ δύναται να λειτουργήσει με ευελιξία αναφορικά με το χρόνο έναρξης και ολοκλήρωσης του κύκλου σπουδών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν ακολουθεί και συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα όπως συμβαίνει με το συμβατικό σχολείο (Τζήλου & Παπαδημητρίου, 2018). Στον πίνακα 1 αποτυπώνεται η εφαρμογή της αυτοδύναμης εξΑΣΕ σε διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα.

β) συμπληρωματική, η οποία λειτουργεί επικουρικά της στοιχειώδους εκπαίδευσης σε μια προσπάθεια να αναπληρώσει ατομικές ανάγκες μαθητών αλλά και υποστηρικτικά στα πλαίσια διαθεματικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται μεταξύ διαδικτυακών κοινοτήτων ανάμεσα σε εκπαιδευτικά ιδρύματα (Μίμινου & Σπανακά, 2013). Μάλιστα οι συμμετέχοντες σε ένα πρόγραμμα συμπληρωματικής εξΑΣΕ αναγνωρίζουν τα οφέλη του, ενώ οι ΤΠΕ ενισχύουν τους νεωτερισμούς και παράλληλα καλλιεργούν την κριτική σκέψη (Παπανικολάου & Μανούσου, 2019).

γ) μεικτή ή πολυμορφική ή συνδυαστική ή υβριδική, κατά την οποία επιτυγχάνεται ο συνδυασμός και η αλληλεπίδραση των τυπικών μεθόδων διδασκαλίας με

διαδικτυακούς τρόπους και ψηφιακά μέσα, δηλαδή ένας συνδυασμός δια ζώσης και εξΑΣΕ διδασκαλίας (Μουζάκης και άλλοι, 2017· Μιμίνου & Σπανακά, 2013). Παραδείγματα αυτής της μορφής εξΑΣΕ αποτελούν σχολικά προγράμματα όπως e-twinning, «ΟΔΥΣΣΕΑΣ», «ΗΛΕΜΑ», η πλατφόρμα «Αίσωπος» όπου εφαρμόζονται συνδυαστικά με τη συμβατική μάθηση καθώς καλλιεργούνται οι εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών μέσα από ένα μαθησιακό δίκτυο που μπορεί να εξαπλωθεί πέραν της τοπικής ή εθνικής εμβέλειας σε διεθνές επίπεδο (Αναστασιάδης & Κωτσίδης, 2017), ενώ ταυτόχρονα εμπλουτίζεται η μαθησιακή διαδικασία με τη συμβολή της τεχνολογίας (Λαμπούδης, 2021).

Πίνακας 1: Παράγοντες αξιοποίησης της αυτοδύναμης εξΑΣΕ σε διαφορετικά πλαίσια

Χώρα	Παράγοντες ενίσχυσης αυτοδύναμης εξΑΣΕ	Τρόποι αξιοποίησης	Στόχος
Αμερική (Cavanaugh, Barbour & Clark, 2009).	-Επιρροή του διαδικτύου -Εξοικείωσης των μαθητών με υπολογιστές και ψηφιακά εργαλεία μέσω των παιχνιδιών	Υιοθέτηση εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και ανάπτυξη εικονικών σχολείων	Βελτίωση μαθητών με χαμηλές σχολικές επιδόσεις
Κίνα (Chan, 2013)	Βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης		Εξάλειψη διακρίσεων μεταξύ μαθητών που διαμένουν σε αστικά κέντρα και μαθητών που κατοικούν σε αγροτικές περιοχές.
Ιρλανδία (Μουζάκης, Μπινιάρης & Παπαδημητρίου, 2020)	Στρατηγικές που θεμελιώνουν, ενθαρρύνουν και διευρύνουν τη χρήση ψηφιακών τεχνικών σε σχολικό επίπεδο	Ψηφιακό χαρτοφυλάκιο (e-portfolio) ως εργαλείο αξιολόγησης του μαθητή μέσω νέων τεχνολογιών	Αναβάθμιση σχολικών μονάδων
Γερμανία (Μουσή, 2020)	Δεν προβλέπεται έγκριση αυτόνομων εξ αποστάσεως προγραμμάτων		13 από τις 16 ομοσπονδιακές κυβερνήσεις θεωρούν ότι η εξΑΣΕ πρέπει να ενοποιηθεί με τη βασική εκπαίδευση
Αυστραλία (Μανούσου και άλλοι 2017)	Κέντρο εξΑΣΕ (Distance Education Centre Victoria / DECVC) όπου φοιτούν μαθητές που ταξιδεύουν εντός και εκτός των συνόρων	Ένταξη μαθημάτων που δεν διδάσκονται στην τυπική εκπαίδευση	-Υψηλή ποιότητα παρεχόμενης εκπαίδευσης -Ευελξία εκπαιδευτικού συστήματος
Ελλάδα (Μουζάκη, Μπινιάρη & Παπαδημητρίου, 2020 Μιμίνου & Σπανακά, 2013)	-Πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση	Ένταξη στα Αναλυτικά Προγράμματα	Άρση των οικονομικών προβλημάτων που οδηγούν σε περιορισμένη χρήση εξΑΣΕ

Κατεπείγουσα εξΑΣΕ

Τα εκπαιδευτικά συστήματα ανά τον κόσμο, έπρεπε να ανταποκριθούν σε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης που διαμορφώθηκε με τον νέο κορωνοϊό Covid-19 και ταυτόχρονα να ανταπεξέλθουν σε ένα υποστηρικτικό περιβάλλον μάθησης «από το σπίτι» λόγω των επιπτώσεων της πανδημίας (Αναστασιάδης, 2020). Ο όρος κατεπείγουσα εξΑΣΕ χρησιμοποιείται σύμφωνα με τους Hodges και άλλοι (2020) για να περιγράψει την έκτακτη μετάθεση της κατά πρόσωπο διδασκαλίας σε εναλλακτικές μορφές μάθησης εξαιτίας της κρίσης που ξέσπασε με αφορμή την πανδημία. Στον πίνακα 2 αποτυπώνονται τα αίτια και οι συνέπειες εφαρμογής της κατεπείγουσας εξΑΣΕ σε διαφορετικές χώρες.

Πίνακας 2: Αίτια και συνέπειες εφαρμογής κατεπείγουσας εξΑΣΕ ανά τον κόσμο

Χώρα	Στόχος/Αιτία εφαρμογής της εξΑΣΕ	Συνέπειες
Ελλάδα (Μουσή, 2020)	Παροχή εκπαίδευσης ενός συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος μέσω τηλεεκπαίδευσης	-Θεαματική αύξηση της χρήσης του ΠΣΔ σε ποσοστό 1924% -Υλοποίηση σε 3 άξονες (σύγχρονη - τηλεεκπαίδευση, ασύγχρονη, και εκπαιδευτική τηλεόραση) (ΥΠΙΑΙΘ, 2020)
Αραβικός κόσμος (Bao et al., 2020)	Άρση παιδαγωγικών και ψυχολογικών επιπτώσεων	-Απροθυμία και η ανικανότητα μαθητών και εκπαιδευτικών να συμμετάσχουν στη νέα μορφή εκπαίδευσης - Προβλήματα άγχους και κατάθλιψης, ενδοοικογενειακής βίας, διαζυγίων και εγκυμοσύνης -Δυσκολίες μάθησης στους μαθητές και διδασκαλίας στους εκπαιδευτικούς
Νορβηγία (Ministry of Education of the People's Republic of China, στο Αναστασιάδης, 2020, σελ 24. Samuelsson, Wagner & Ødegaard, 2020).	Ενίσχυση μαθητών και εκπαιδευτικών στη χρήση ψηφιακών εργαλείων	-Ίδρυση ιδιωτικών καναλιών -Παραγωγή κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού (βίντεο, τραγούδια, ιστορίες, παραμύθια) -Ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση και αλληλοενθάρρυνση
Ιταλία (Ferri, Grifoni & Guzzo, 2020)	-Προβλήματα αξιοπιστίας στις συνδέσεις -Απουσία ψηφιακών δεξιοτήτων τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των μαθητών -Αδυναμία αλληλεπίδρασης μεταξύ εμπλεκομένων στη μαθησιακή διαδικασία	Αποκλεισμός μαθητών από την εκπαιδευτική διαδικασία.
ΗΠΑ (Barnett, Grafwallner & Weisenfeld, 2021 Αναστασιάδης, 2020)	-Εμπόδια που σχετίζονταν με τεχνολογικά μέσα και υποδομές διαδικτύου -Συνέπειες εγκλεισμού	-Συνεχιζόμενη μάθηση «On Going Learning»αν και πολλοί μαθητές αποκλείστηκαν είτε λόγω επιλογής των γονέων τους είτε ελλείψει εξοπλισμού -Περιορισμός του χρόνου παραμονής μπροστά από μια οθόνη χωρίς υπέρβαση των 2 ωρών ημερησίως

Σύγχρονη Διδασκαλία

Σχεδόν όλες οι χώρες έδωσαν έμφαση στη δημιουργία ψηφιακών εργαλείων και πλατφορμών μάθησης, ομοίως και την παραγωγή κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού. Σκοπός ήταν η άρση των αποκλεισμών που σχετίζονται με την εκπαιδευτική διαδικασία. Ανάλογα με την εκπαιδευτική κουλτούρα κάθε κράτους η εξΑΣΕ ελάμβανε χώρα σύγχρονα με τη μορφή τηλεδιάσκεψης ως ένας τρόπος αλληλεπιδραστικής επαφής στα περιβάλλοντα εξ αποστάσεως διδασκαλίας, ενώ παράλληλα καλλιεργούνταν η δημιουργία σχέσεων μέσω της ανταλλαγής μηνυμάτων καθώς η αίσθηση του ανήκειν, τηρουμένων παιδαγωγικών παραμέτρων (Κανελλόπουλος & Κουτσούμπα, 2019). Οι εικονικές τάξεις ήταν η πλέον σύγχρονη και συνδυαστική μορφή εξΑΣΕ και ΤΠΕ ενώ ο Bates (2020) ισχυρίζεται ότι το Zoom διαθέτει ευρεία γκάμα επικοινωνιακών δυνατοτήτων μέσω των εικονικών αιθουσών και ο διαμοιρασμός οθόνης δίνει πολλές δυνατότητες στους χρήστες καθιστώντας σαφές ότι με αυτό τον τρόπο οικοδομείται η γνώση συνεργατικά και αλληλεπιδραστικά στα πλαίσια διαδραστικής τηλεδιάσκεψης (Interactive Videoconference/Teleconference) (Αναστασιάδης & Κωτσίδης, 2017).

Ασύγχρονη Διδασκαλία

Από την άλλη πλευρά η εξΑΣΕ με ασύγχρονη μορφή έδωσε τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης των εμπλεκομένων σε χρόνο της επιλογής τους, αδιακρίτως γεωγραφικών περιορισμών, ενώ η προσαρμοστικότητα του διδακτικού αντικειμένου σε ατομικές παραμέτρους που σχετίζονται με το χώρο, το χρόνο και τον ατομικό ρυθμό εξέλιξης του εκάστοτε μαθητή προσδίδουν μεγάλη ευελιξία (Αναστασιάδης & Κωτσίδης, 2017). Τα εργαλεία ασύγχρονης εκπαίδευσης αποτελούν ισχυρά εργαλεία που ικανοποιούν τη μετάδοση υλικού. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αξιοποίησε ασύγχρονα τις πλατφόρμες της e-class και της e-me, ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι οι πλατφόρμες δε μπορούν να χρησιμοποιηθούν από μαθητές προσχολικής ηλικίας χωρίς την αρωγή κάποιου ενήλικα ή κάποιου που μπορεί να διαβάσει ώστε να δίνει τις απαραίτητες οδηγίες-κατευθύνσεις.

Εκπαιδευτική τηλεόραση

Πέραν της σύγχρονης και ασύγχρονης εξΑΣΕ η εκπαιδευτική τηλεόραση χρησιμοποιήθηκε την περίοδο της πανδημίας καθώς «έχει αναδειχθεί διεθνώς σε προνομιακό μηχανισμό διάχυσης της γνώσης μέσω προγραμμάτων εξΑΕ και στο πλαίσιο της ψηφιακής της μετάβασης, παρέχει δυνατότητες ενσωμάτωσης και αλληλεπίδρασης οπτικοακουστικού περιεχομένου σε περιβάλλοντα μάθησης στο Διαδίκτυο» (Παπαδημητρίου, 2020, σελ. 50). Ο σημαίνων ρόλος της εκπαιδευτικής τηλεόρασης και η αξιοποίησής της την περίοδο της πανδημίας, αποτυπώνεται στον πίνακα 3.

Άλλα ψηφιακά εργαλεία που αξιοποιήθηκαν

Πέραν από τον ενισχυτικό ρόλο της εκπαιδευτικής τηλεόρασης στα πλαίσια της καλλιέργειας του ψηφιακού εγγραμματισμού μέσα σε ένα καινοτόμο πλαίσιο, σε μια προσπάθεια εμφύσησης της ανακαλυπτικής μάθησης μέσω συνεργατικών μεθόδων προς την επίτευξη ενός κοινού οράματος (Παπαδημητρίου, 2017), τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιήθηκαν την περίοδο της πανδημίας με σκοπό το διαμοιρασμό υλικού όπως έγγραφα, πολυμεσικά αρχεία κλπ. με στόχο την καλλιέργεια της αλληλεπίδραση και την επικοινωνία της κοινωνικής διαμόρφωσης (Al Lily et al., 2020). Ομοίως το E-twinning και τα ψηφιακά εργαλεία βοήθησαν στην

ανταλλαγή ιδεών προσφέροντας επικοινωνία και συνεργασία αντισταθμίζοντας χωροχρονικούς περιορισμούς. (Τζήλου & Παπαδημητρίου, 2018).

Πίνακας 3: Αξιοποίηση εκπαιδευτικής τηλεόρασης

	Εκπαιδευτική πύλη	Διαθεσιμότητα	Στόχος
Αργεντινή	Educ.ar	Δημόσια και ιδιωτικά κανάλια	Προσφορά διαθέσιμων εξοπλισμού σε μαθητές με δυσκολίες πρόσβασης ή/και συνδεσιμότητας
Ελλάδα	Μαθαίνουμε στο σπίτι	Δημόσια τηλεόραση	Συνοχή σχολείου-σπιτιού με δυνατότητα παρακολούθησης κατ' απαίτηση
Ιράκ	Ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό	Σε όλες «τις επίσημες γλώσσες και διαλέκτους στο KRI	Διατήρησης της εξΑΣΕ στα πλαίσια του μένουμε σπίτι
Μπαγκλαντές	My School at My Home	Εύκολη πρόσβαση σε όλου	Δυνατότητα παρακολούθησης κατ' απαίτηση.

Εκτός των άλλων στο Νηπιαγωγείο κατά τη διάρκεια της πανδημίας σε μια προσπάθεια επιστράτευσης όλων των διαθέσιμων εργαλείων με σκοπό την προσαρμογή του στις νέες συνθήκες διαβίωσης, αξιοποίησε και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (email), ώστε οι μαθητές να μη χάνουν την επαφή τους με το σχολείο. Πιθανόν το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο να ήταν η προσφορότερη μορφή επικοινωνίας, καθώς όλα τα Νηπιαγωγεία διαθέτουν ηλεκτρονικό ταχυδρομείο μέσω του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου (ΠΣΔ). Επιπρόσθετα η έλλειψη προετοιμασίας για την εξΑΣΕ (Atiles et al, 2021) και η κατεπείγουσα ανάγκη για εύρεση εναλλακτικών μεθόδων διδασκαλίας το έφερε στο προσκήνιο. Το μηδενικό κόστος και το γεγονός ότι δεν απαιτούνται ιδιαίτερες ικανότητες από τους χρήστες το κάνει ευπρόσιτο. Επίσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί εύκολα και από ένα έξυπνο κινητό. Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο, ότι η χρήση του, εξαρτάται από τη γονική διαμεσολάβηση καθώς ένα μαθητής προσχολικής ηλικίας δε μπορεί να χρησιμοποιήσει εξ ολοκλήρου μόνος του το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, καθώς δεν έχει αναπτύξει επαρκώς δεξιότητες ανάγνωσης και γραφής.

Οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να βελτιώσουν τις γλωσσικές τους δεξιότητες και παράλληλα να καλλιεργήσουν την κοινωνικο-συναισθηματική τους εξέλιξη μέσα από τη βιωματική αλληλεπίδραση και πολύ γρήγορα κατάφεραν να αναγνωρίζουν λέξεις. Έρευνα έχει δείξει ότι οι ΤΠΕ σχετίζονται με την κατάκτηση γλωσσικών δεξιοτήτων (Nikolouroulou, 2020) αλλά και με την καλλιέργεια του εγγραματισμού (Herodotou, 2017).

Ομοίως, το βίντεο αναδείχθηκε ως ένα πρόσφορο μέσο που αξιοποιήθηκε την περίοδο της πανδημίας από την εξΑΣΕ, με σκοπό τη ενίσχυση της μαθησιακής διαδικασίας. Η δημοτικότητά του μάλιστα οφείλεται στον θελκτικό τρόπο παρουσίασης της πληροφορίας, ωστόσο η παιδαγωγική αξιοποίηση ενός βίντεο προϋποθέτει ιδιαίτερο, σαφή και προσεχτικό σχεδιασμό (Παπαδέλα, Κουτσούμπα & Μαυροειδής, 2020). Σε πρόσφατη έρευνα αναδεικνύονται τα οφέλη του βίντεο και της ψηφιακής ανάγνωσης εν συγκρίσει με της παραδοσιακής μορφής ανάγνωσης βιβλίων, καθώς τα παιδιά είναι σε θέση να έχουν σαφή αντίληψη του περιεχομένου, κατ' επέκταση η τεχνολογία λειτουργεί ενισχυτικά (Gaudreau et al, 2020).

Αν και υπάρχουν σημαντικά ευρήματα αναφορικά με τα οφέλη στη χρήση ψηφιακών εργαλείων και την αξιοποίηση ενεργητικών τεχνικών μάθησης π.χ. ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, παιχνίδι ρόλων, καταγισμός ιδεών, παιχνίδι ρόλων, συζήτηση κτλ (Τζήλου & Παπαδημητρίου, 2018) ωστόσο υπάρχουν έρευνες που εκφράζουν ανησυχίες για τον τρόπο κατάκτησης της γλωσσικής ανάπτυξης την περίοδο της πανδημίας, σε ένα κρίσιμο ηλικιακό στάδιο όπως αυτό της προσχολικής ηλικίας (Atiles et al, 2021), καθώς φαίνεται ότι ο ρόλος της οικογένειας είναι σημαντικός και εξαρτάται σε μεγάλο από το χρόνο δυναμικής αλληλεπίδρασης γονέα-παιδιού (Kanero & Akatan-Erciyes, 2020). Επίσης υπάρχει έντονος προβληματισμός για τον τρόπο αξιοποίησης και ενσωμάτωσης της ψηφιακής αφήγησης στην εκπαιδευτική πραγματικότητα αλλά και το χρόνο χρήσης μια οθόνης από μαθητές διαφορετικών ηλικιών (Gaudreau και άλλοι, 2020) αν και στην ίδια έρευνα εξαιρείται η ικανότητα κατάκτησης αναγνωστικών δεξιοτήτων από 4χρόνους με τη βοήθεια βίντεο, ομοίως και ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου.

Συμπερασματικά, δεδομένου ότι οι συνθήκες πανδημίας είναι πρωτόγνωρες χρειάζεται περαιτέρω έρευνα για τον τρόπο αξιοποίησης τόσο των σύγχρονων και ασύγχρονων μεθόδων διδασκαλίας καθώς και της εκπαιδευτικής τηλεόρασης, ομοίως και των λοιπών ψηφιακών εργαλείων που αξιοποιήθηκαν από το Νηπιαγωγείο με σκοπό την ανάδειξη στοιχείων υπεροχής αλλά και ατελειών σε μαθητές προσχολικής ηλικίας.

Κύρια ευρήματα

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, αφορά τους τρόπους που αξιοποιήθηκε η εξΑΣΕ στο Νηπιαγωγείο την περίοδο της πανδημίας. Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο υποερώτημα αφορά προσωπικές ερωτήσεις αξιοποίησης του ηλεκτρονικού υπολογιστή και τους τρόπους αξιοποίησής του στον ελεύθερό τους χρόνο. Το 95,6% χρησιμοποιούν τον υπολογιστή πέραν της εξΑΕ.

Το δεύτερο υποερώτημα σχετίζεται τα εργαλεία που χρησιμοποίησαν οι εκπαιδευτικοί για τη δημιουργία υλικού καθώς και τη δυσκολία/ευκολία σχηματισμού του. Σχεδόν οι μισοί από τους συμμετέχοντες (49,7%) χρησιμοποίησαν το padlet για τη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού και ακολουθεί και το PowerPoint σε ποσοστό (34,0%), ενώ η e-class/webex και το storyjumper ήταν τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν λιγότερο σε ποσοστό 1,3%. Μάλιστα το ποσοστό που θεωρεί δύσκολη τη δημιουργία κατάλληλου ψηφιακού υλικού για μαθητές Νηπιαγωγείου είναι αρκετά υψηλό (54,8%).

Το τρίτο υποερώτημα συνδέεται με το βαθμό χρήσης των εργαλείων σύγχρονης και ασύγχρονης εξΑΣΕ κατά την περίοδο της πανδημίας από τους συμμετέχοντες. Η πλατφόρμα webex ήταν η πιο διαδεδομένη στη χρήση διατηρώντας το υψηλότερο ποσοστό (94,3%) και ακολουθούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τα ψηφιακά βίντεο, με ποσοστά 79,2% και 73,0% αντίστοιχα.

Το τέταρτο υποερώτημα σχετίζεται με τα ευρήματα για το βαθμό ανταπόκρισης των γονέων στα εργαλεία σύγχρονης και ασύγχρονης εξΑΣΕ. Το ποσοστό υψηλής ανταπόκρισης ήταν υψηλότερο στην πλατφόρμα webex (71,7%) και ακολουθούν το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και τα ψηφιακά βίντεο, με ποσοστά 56,6% και 56,0% αντίστοιχα.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, αφορά τον τρόπο αντιμετώπισης των εμποδίων κατά τη διάρκεια της εξ αποστάσεως διδασκαλίας από τους/τις Νηπιαγωγούς, ενώ χωρίζεται σε δυο υπερωτήματα.

Το πρώτο υποερώτημα αφορά τις δυσκολίες και τα εμπόδια που σχετίζονται με την εξΑΣΕ σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς ενώ αναδεικνύει ως η μεγαλύτερη δυσκολία,

η αδυναμία διαπροσωπικής επαφής με τους/τις μαθήτριες τους (80,5%) και ακολουθούν η ελλιπής υποστήριξη για την εξΑΣΕ και η ελλιπής κατάρτιση εκπαιδευτικών σε ζητήματα εκπαιδευτικής τεχνολογίας, σε ποσοστό 76,1%. Η έλλειψη ανατροφοδότησης από τους/τις μαθητές/τριες φαίνεται να απασχολεί λιγότερο τους συμμετέχοντες σε σχέση με τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν σε ποσοστό 60,4%.

Οι δυσκολίες και τα εμπόδια που αντιμετώπιζαν οι μαθητές στη συμμετοχή τους στην εξΑΕ αφορούν το δεύτερο υποερώτημα. Η μεγαλύτερη δυσκολία που αντιμετώπιζαν οι μαθητές και δεν συμμετείχαν στην εξΑΕ όπως προκύπτει από τα ευρήματα του δείγματος, ήταν η ύπαρξη αδελφών σε μεγαλύτερες βαθμίδες εκπαίδευσης (90,6%) και ακολουθούν το καθεστώς τηλεργασίας των γονέων και η έλλειψη κατάλληλου τεχνολογικού εξοπλισμού, σε ποσοστά 79,9% και 79,2% αντίστοιχα.

Τέλος, το τρίτο ερευνητικό ερώτημα σχετίζεται με τους παράγοντες που ευνοούν την ενσωμάτωση των ΜΨΕ κατά την εφαρμογή της εξΑΣΕ στο Νηπιαγωγείο. Σύμφωνα με τα ευρήματα το 74,2% των εκπαιδευτικών πίστευε ότι τα ψηφιακά μαθησιακά εργαλεία εμπλούτιζαν πολύ/πάρα πολύ το διδακτικό αντικείμενο και το 71,1% πίστευε ότι ήταν πολύ/πάρα πολύ ελκυστικά. Μόνο το 23,9% των εκπαιδευτικών πίστευε ότι ο χρόνος μετάδοσης των τηλεοπτικών προγραμμάτων είναι πολύ/πάρα πολύ βολικός.

Συζήτηση

Τρόποι αξιοποίησης της εξΑΣΕ στο Νηπιαγωγείο

Αναφορικά με τον τρόπο που αξιοποιήθηκε η εξΑΣΕ στο Νηπιαγωγείο, αναδεικνύουν ότι η τηλεδιάσκεψη (Ministry of Education of the People's Republic of China, στο Αναστασιάδης, 2020, σελ 24), και τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ) (Samuelsson, Wagner & Ødegaard, 2020; Αναστασιάδης, 2020) χρησιμοποιήθηκαν σε πολλές χώρες παγκοσμίως. ως μια λύση εκτός προγραμματισμού (Κανελλόπουλος & Κουτσούμπα, 2019) εξαιτίας των συνθηκών που διαμορφώθηκαν λόγω πανδημίας.

Τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύουν το padlet ως το πιο διαδεδομένο εργαλείο με αποτέλεσμα να εγείρονται σκέψεις αναφορικά με τις δυσκολίες και τα πιθανά εμπόδια που συναντούν οι Νηπιαγωγοί για την αξιοποίηση εργαλείων που προτείνονται από το ΥΠΑΙΘ (e-class, e-me). Παράλληλα τονίζεται η ανάγκη για επιπλέον εκπαίδευση (Ferri, Grifoni & Guzzo, 2020) με σκοπό τη βελτίωση της επαγγελματικής κατάστασης των εκπαιδευτικών, ανεξαρτήτως συνθηκών, καθώς η έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων φαίνεται να σχετίζεται με τον αποκλεισμό μαθητών από την εκπαιδευτική διαδικασία (Bao et al., 2020).

Οι εικονικές τάξεις και η ποικιλία δυνατοτήτων που προσέφεραν την περίοδο της πανδημίας (Bates, 2020) είναι αδιαμφισβήτητη, ωστόσο προβλήματα συνδεσιμότητας λειτουργούν ανασταλτικά με αποτέλεσμα μαθητές που δεν είχαν πρόσβαση στο διαδίκτυο (π.χ. ρομά, μαθητές) να εξαιρούνται της εκπαιδευτικής διαδικασίας και να στερούνται της αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας (Αναστασιάδης & Κωτσίδης, 2017).

Τέλος, εξίσου σημαντική φαίνεται να είναι η θετική ανταπόκριση των Νηπιαγωγών στη χρήση ΜΨΕ η οποία οδηγεί και σε θετική ανταπόκριση των μαθητών. Συνεπώς η σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ εκπαιδευτικών-μαθητών οδηγεί στο συμπέρασμα ότι για να είναι θετικοί οι μαθητές στη χρήση του διαδικτύου, ως μια εναλλακτική μορφή διδασκαλίας την περίοδο της πανδημίας, θα πρέπει να είναι ανοιχτοί, διαθέσιμοι και ευέλικτοι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί.

Τρόποι αντιμετώπισης των εμποδίων κατά τη διάρκεια της εξΑΣΕ

Οι τρόποι με τους οποίους μπορούν να αντιμετωπιστούν τα εμπόδια κατά την εφαρμογή της εξΑΣΕ διδασκαλίας στο Νηπιαγωγείο όπως αναδείχθηκαν από την παρούσα έρευνα είναι η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις ΤΠΕ ώστε να είναι σε θέση να αξιοποιήσουν τις νέες τεχνολογίες στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν οι ΤΠΕ με ευχέρεια και ευελιξία κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες. Επιπλέον η εξειδίκευση σε θέματα ψηφιακών εργαλείων (Παπαευθυμίου & Γιαννίκη, 2017) θα βοηθήσει στην δημιουργία κατάλληλου ψηφιακού υλικού το οποίο θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μαθητών προσχολικής ηλικίας.

Εξίσου σημαντική κρίνεται η χορήγηση του απαραίτητου υλικοτεχνικού εξοπλισμού σε κάθε εκπαιδευτικό, ώστε να έχει διαθέσιμα όλα τα απαραίτητα εργαλεία σε περιόδους έκτακτων και μη συνθηκών. Μια τέτοια ενέργεια θα λειτουργήσει ως ένα επιπλέον κίνητρο από πλευράς της ηγεσίας με σκοπό τη βελτίωση της μαθησιακής διαδικασίας με έμμεσο τρόπο, καθώς η τροποποίηση της εκπαιδευτικής κουλτούρας (Μουσή, 2020) αποτελεί κινητήρια δύναμη για μια σταδιακή και ουσιαστική αλλαγή. Τέλος επειδή η ανταπόκριση των μαθητών στην εξΑΣΕ σχετίζεται με τη γονική εμπλοκή (Novianti & Garzia, 2020· Anzani et al, 2020· Barnett, Grafwallner & Weisenfeld, 2021), θα ήταν γόνιμο να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες ώστε να ενημερωθούν και γιατί όχι να επιμορφωθούν και οι γονείς για τα χρησιμοποιούμενα ψηφιακά εργαλεία και την αξιοποίησή τους. Ομοίως και τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζουν ως διαμεσολαβητές (Yildirim, 2021· Časlan, 2020) στην ενίσχυση της αλληλεπίδρασης με τους εκπαιδευτικούς (Μιμίνου & Σπανακά, 2013).

Ευνοϊκοί παράγοντες ενσωμάτωσης ΜΨΕ στο Νηπιαγωγείο

Αναφορικά με τους παράγοντες που ευνοούν την ενσωμάτωση των ΜΨΕ στην εξΑΣΕ στο Νηπιαγωγείο, φαίνεται ότι εμπλουτίζουν το διδακτικό αντικείμενο (Atiles et al., 2021) λόγω της ευελιξίας και της ελκυστικότητας τους (Časlan, 2020). Ωστόσο οι αναπληρωτές εκπαιδευτικοί εμφανίζονται να τα χρησιμοποιούν λιγότερο εν συγκρίσει με τους/τις μόνιμους Νηπιαγωγούς, ενδεχομένως λόγω της αβεβαιότητας που προκαλεί η συνεχής μετακίνησή τους από Νηπιαγωγείο σε Νηπιαγωγείο. Πέραν της ελλιπούς σταθερότητας, στον εργασιακό τους χώρο, το γεγονός ότι οι περισσότεροι αναπληρωτές είναι μικροί σε ηλικία, συνεπώς δεν έχουν επαρκή επαγγελματική εμπειρία, πιθανόν να τους αποτρέπει στη αξιοποίησή των ΜΨΕ. Για τους προαναφερθέντες λόγους μια πιθανή επιμόρφωση ως προς τα οφέλη χρήσης των ΜΨΕ, ομοίως και ο διαμοιρασμός καλών πρακτικών για τους τρόπους χρήσης τους στην προσχολική ηλικία (Inan, 2021) θα τόνωνε την αυτοπεποίθησή τους και ταυτόχρονα θα δημιουργούσε κίνητρα αυτοβελτίωσης.

Σχετικά με τα τηλεοπτικά προγράμματα, σύμφωνα με πρόσφατα ευρήματα, φαίνεται να δρουν επικουρικά στην οικοδόμηση της γνώσης (Gaudreau et al., 2020), ενώ κατά την περίοδο της πανδημίας διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο στην εξΑΣΕ. (Ferri, Grifoni & Guzzo, 2020). Παρόλα αυτά, υπάρχουν ενδοιασμοί αναφορικά με τα οφέλη των τηλεοπτικών προγραμμάτων συγκριτικά με την παραδοσιακή μορφή διδασκαλίας και τον επικουρικό τους ρόλο στη ενεργοποίηση της γνώσης μέσω της καλλιέργειας της κριτικής σκέψης και της δημιουργικότητας. Ακόμα και αν η εκπαιδευτική τηλεόραση λειτούργησε θετικά ως προς την καλλιέργεια του ψηφιακού εγγραμματισμού, μέσω της ανακαλυπτικής μάθησης (Παπαδημητρίου, 2017), ο χρόνος μετάδοσής τους εγείρει συζητήσεις, που θα πρέπει να πραγματοποιηθούν σε αντίστοιχες συνθήκες αξιοποίησής της.

Τέλος, θα ήταν σκόπιμο να γίνουν μελέτες για την έκθεση των μαθητών προσχολικής ηλικίας μπροστά από την οθόνη σε συνδυασμό με τον αντισταθμιστικό χαρακτήρα των ΜΨΕ στα πλαίσια καλλιέργειας αναγνωστικών δεξιοτήτων, την αύξηση του λεξιλογίου, καθώς και την καλλιέργεια του εγγραμματισμού τους (Herodotou, 2017).

Συμπεράσματα

Εν κατακλείδι, τα ψηφιακά εργαλεία μπορούν να αξιοποιηθούν στην εξΑΣΕ, ωστόσο θα πρέπει να γίνουν οι απαραίτητες ενέργειες ώστε να αντιμετωπιστούν προβλήματα που σχετίζονται τόσο με την παροχή του απαραίτητου υλικοτεχνικού εξοπλισμού σε εκπαιδευτικούς και μαθητές/τριες όσο και με την αντιμετώπιση θεμάτων συνδεσιμότητας και δικτύων τηλεπικοινωνίας ως απαραίτητα υποστηρικτικά εργαλεία για την εφαρμογή της στο Νηπιαγωγείο. Επίσης τα ΜΨΕ μπορούν να δώσουν ώθηση σε νέες προοπτικές αξιοποίησής τους, οι οποίες με τη σειρά τους θα βελτιώσουν την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης ακόμα και σε περιόδους εφαρμογής της εξΑΣΕ. Βασική προϋπόθεση αποτελεί η εξοικείωση τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των μαθητών/τριών με αυτά, ενώ η καλλιέργεια συνεργατικού πνεύματος μεταξύ εκπαιδευτικών, αλλά και η από κοινού εργασία θα βοηθήσει στη βελτίωση των ικανοτήτων τους και ενίσχυε την αυτοπεποίθησή τους ώστε να τα χρησιμοποιήσουν περαιτέρω.

Ακόμα, η χρήση της τηλεδιάσκεψης δίνει μια σειρά ευκαιριών που μπορούν να αξιοποιηθούν πέραν της εξΑΣΕ, ώστε μαθητές/τριες που στερούνται της δυνατότητας του μορφώσιμου π.χ. λόγω προβλημάτων υγείας μένουν σπίτι ή νοσηλεύονται, να μην χάνουν την επαφή τους με το σχολείο και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον της τάξης. Συνεπώς θα καλλιεργείτε το αίσθημα του ανήκειν και παράλληλα θα περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό η μοναξιά και η αποξένωση από τη σχολική κοινότητα. Ωστόσο η τροποποίηση του χρόνου της τηλεδιάσκεψης ώστε να είναι πιο βολικός και παράλληλα να σέβεται τις ανάγκες των μαθητών προσχολικής ηλικίας κρίνεται σημαντικός, ενώ επιτακτική κρίνεται η αναμόρφωση του προγράμματος της εξΑΣΕ διότι οι μικροί μαθητές αποδίδουν καλύτερα τις πρωινές ώρες και έχουν ανάγκη για χαλάρωση και ξεκούραση κατά τη διάρκεια του μεσημεριού.

Στα προαναφερθέντα πρέπει αξιολογηθεί και η γονική εμπλοκή καθώς στην εξΑΣΕ εκπαίδευση στο Νηπιαγωγείο είναι πολύ σημαντική λειτουργώντας καταλυτικά στην κατάκτηση των μαθησιακών στόχων. Ο ρόλος των γονέων είναι διαμεσολαβητικός διότι η διδασκαλία διαμοιράζεται καθώς οι μαθητές προσχολικής ηλικίας δε διαθέτουν τους απαραίτητους μηχανισμούς ανάγνωσης και γραφής συνεπώς η παρουσία τους κρίνεται αναγκαία στο διαμοιρασμό της διδασκαλίας.

Συν τοις άλλοις η εκπαιδευτική τηλεόραση μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Παπαδημητρίου, 2020) και ταυτόχρονα να υποστηρίξει μια νέα μορφή μαθημάτων, τα οποία υλοποιούνται κατά την εφαρμογή της εξΑΣΕ. Σε συνδυασμό μάλιστα με την ανεστραμμένη τάξη, οι μαθητές θα έχουν την ευκαιρία να αλληλεπιδράσουν ενώ ταυτόχρονα θα καλλιεργούν την αυτονομία τους (Λαμπούδης, 2021). Επιπλέον με αυτό τον τρόπο η εκπαιδευτική τηλεόραση και εξΑΣΕ δεν θα λειτουργούν ανεξάρτητα αλλά συμπληρωματικά ως οι δυο όψεις του ίδιου νομίσματος. Από την άλλη η εκπαιδευτική τηλεόραση, μαζί με την τηλεεκπαίδευση και τα ιστολόγια μπορούν να λειτουργήσουν επικουρικά στα πλαίσια καλλιέργειας της κριτικής σκέψης και ψηφιακού εγγραμματισμού μέσα από ομαδοσυνεργατικές μεθόδους. Κατά συνέπεια αν αξιοποιηθούν όλα τα διαθέσιμα μέσα, θα είναι ευκολότερη η ανατροφοδότηση των μαθητών ως αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας ακόμα και αν αυτή λαμβάνει χώρα εξ αποστάσεως.

Επειδή η εξΑΣΕ ήρθε για να μείνει, οφείλουμε όλοι οι εμπλεκόμενοι (εκπαιδευτικοί, μαθητές, γονείς, ηγεσία) να συνεργαστούμε, ώστε να την αξιοποιήσουμε στο μέγιστο ως ένα δυνατό εργαλείο στην εκπαιδευτική μας φαρέτρα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσση

- Αμοργιανιώτη, Ε. (2019). Ηλεκτρονικές κοινότητες μάθησης στη Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών του ΕΑΠ. Μια προσέγγιση μέσα από το Μοντέλο της Κοινότητας Διερεύνησης. Ανακτήθηκε από <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/44827>
- Αναστασιάδης, Π. (2020). Η Σχολική Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση στην εποχή του Κορωνοϊού COVID-19: το παράδειγμα της Ελλάδας και η πρόκληση της μετάβασης στο «Ανοιχτό Σχολείο της Διερευνητικής Μάθησης, της Συνεργατικής Δημιουργικότητας και της Κοινωνικής Αλληλεγγύης». *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 16(2), 20-48. Ανακτήθηκε στις 8 Φεβρουαρίου 2021 από <https://bit.ly/3jdmDkz>
- Αναστασιάδης, Π. Σ., & Κωτσίδης, Κ. Μ. (2017). Παιδαγωγικός Σχεδιασμός και Υλοποίηση Εξ αποστάσεως προγράμματος επιμόρφωσης εκπαιδευτικών: Η Αξιοποίηση του web 2.0 στο Σύγχρονο Σχολείο» με έμφαση στη συνεργασία και την δημιουργικότητα. *Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 9(1A), 116-137., DOI: <http://dx.doi.org/10.12681/icodl.1360>
- Ιωάννου, Μ. (2021). Διερεύνηση των κοινωνικών παραγόντων που σχετίζονται με τη συμμετοχή των μαθητών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση κατά την περίοδο της πανδημίας στην Ελλάδα: Αντιλήψεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και απόψεις γονέων. Ανακτήθηκε στις 17 Οκτωβρίου 2021 από <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/51646>
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2008) *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. μετ. Κυρανάσης Σ., Μαυράκη, Μ., Μητσοπούλου Χ., Μπιθάρη Π. & Φιλοπούλου, Μ. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.
- Κανελλόπουλος, Α., & Κουτσούμπα, Μ. Ι. (2019). Η Έρευνα για την Τηλεδιάσκεψη στην εξΑΣΕ. Μία Βιβλιογραφική Ανασκόπηση. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 15(2), 54-77. DOI: <https://doi.org/10.12681/jode.21619>
- Keegan, D. (2001). Οι Βασικές Αρχές της Ανοιχτής και εξ αποστάσεως Εκπαίδευσης. Μτφρ. Αλεξάνδρα Μελίστα. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Λαμπούδης, Σ. (2021). Διαφορές και πλεονεκτήματα της παραδοσιακής διδασκαλίας και της ανεστραμμένης τάξης (Flipped classroom). Ανακτήθηκε στις 17 Οκτωβρίου 2021 από <https://apothesis.eap.gr/handle/repo/52630>
- Λιοναράκης, Α. (2001). Ανοικτή και εξ αποστάσεως πολυμορφική εκπαίδευση. Προβληματισμοί για μια ποιοτική προσέγγιση σχεδιασμού εκπαιδευτικού υλικού. Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.), Απόψεις και Προβληματισμοί για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση (σσ. 33-77). Αθήνα: Προπομπός.
- Μανούση, Ε., Κοντογεωργάκου, Β., Γεωργιάδη, Ε., & Κόκκαλη, Α. (2017). Παιδαγωγικό υλικό στην σχολική εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Μελέτη Περίπτωσης: το εξ αποστάσεως εκπαιδευτικό Κέντρο της Βικτώρια στην Αυστραλία. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 13(1), 5-25. DOI: <https://doi.org/10.12681/jode.13912>
- Μουζάκης, Χ., Μπινιάρη, Λ., & Παπαδημητρίου, Σ. (2020). Ανοικτή Εκπαίδευση και Πολιτικές για την Ενσωμάτωση των ΤΠΕ στη Σχολική Εκπαίδευση: Μια Συγκριτική Μελέτη. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 15(2), 144-166. DOI: <https://doi.org/10.12681/jode.22045>
- Μίμινου, Α., & Σπανακά, Α. (2013). Σχολική εξ αποστάσεως εκπαίδευση: Καταγραφή και συζήτηση μίας βιβλιογραφικής επισκόπησης. *Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 7(2A). DOI: <http://dx.doi.org/10.12681/icodl.580>
- Μωυσή, Ν. (2020). *Εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Μια νέα πραγματικότητα στην εκπαιδευτική διαδικασία* (Master's thesis, Πανεπιστήμιο Πειραιώς). Ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου 2021 από <https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/handle/unipi/13027>
- Παπαδέλα, Χ. Β., Κουτσούμπα, Μ., & Μαυροειδής, Η. (2020). Το βίντεο ως μέσο μάθησης στην πολυμορφική εξ αποστάσεως προσχολική εκπαίδευση: μοντέλο αξιολόγησης. *Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 10(1A), 62-75. DOI: <http://dx.doi.org/10.12681/icodl.2334>

- Παπανικολάου, Κ., & Μανούσου, Ε. (2019). Συμπληρωματική εξ αποστάσεως εκπαίδευση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Μία Έρευνα Δράσης για την αναπλήρωση των μαθημάτων για τους μαθητές που απουσιάζουν περιστασιακά από το σχολείο. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 15(1), 184-201. DOI: <https://doi.org/10.12681/jode.21111>
- Παπαδημητρίου, Σ. (2017). Εκπαιδευτική Ραδιοτηλεόραση 2.0: Ψηφιακός Γραμματισμός στα Οπτικοακουστικά Μέσα σε Διαδικτυακά Περιβάλλοντα Μάθησης. *Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*, 9(5A), 73-85. DOI: <http://dx.doi.org/10.12681/icodl.1050>
- Παπαδημητρίου, Σ. (2020). Η συμβολή της Εκπαιδευτικής Τηλεόρασης στην εξ αποστάσεως Σχολική Εκπαίδευση. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 16(2), 49-66. DOI: <https://doi.org/10.12681/jode.24560>
- Παπαευθυμίου, Α., Γιαννίκη, Μ. (2017). Εθνικό eTwinning Project: «χρωματοπιτυλισματιστοριοδημιουργήματα». Στο Γλέζου, Κ., Κολτσάκης, Β., Τζιμόπουλος, Ν., και Λούβρης, Α., (Επιμ.), 4ο Πανελλήνιο Συνέδριο «Αξιοποίηση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας στα Συνεργατικά Σχολικά Προγράμματα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση», 24 - 26 Νοεμβρίου, (σσ. 214-223). Ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου
- Παπαλαμπρακόπουλος, Π. (2019). Παράγοντες επιτυχίας προγραμμάτων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης με νέες τεχνολογίες στο πλαίσιο της μη τυπικής εκπαίδευσης: Η περίπτωση του Κέντρου Διά Βίου Μάθησης Πανεπιστημίου Πατρών (Doctoral dissertation). 2021 από <https://bit.ly/2Uw6HAh>
- Παπανικολάου, Κ., & Μανούσου, Ε. (2019). Συμπληρωματική εξ αποστάσεως εκπαίδευση στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Μία Έρευνα Δράσης για την αναπλήρωση των μαθημάτων για τους μαθητές που απουσιάζουν περιστασιακά από το σχολείο. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 15(1), 184-20. DOI: <https://doi.org/10.12681/jode.21111>
- Τζήλου, Γ., & Σοφία Παπαδημητρίου (2018). Συνεργατική Σχολική εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση στην Α/θμια εκπαίδευση μέσα από μία έρευνα-δράση με θέμα: " Η διδακτική των μαθηματικών μέσω της Τέχνης με τη χρήση των νέων ψηφιακών τεχνολογιών. DOI: <https://doi.org/10.12681/jode.19823>

Ξενόγλωσση

- Al Lily, A. E., Ismail, A. F., Abunasser, F. M., & Alqahtani, R. H. A. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in society*, 63, 101317. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101317>
- Anzani, D. R. A., Zaeni, I. A., Nuqul, F. L., & Mualifah, M. (2020). Relationship between parents' education level and parental engagement in the pandemic period of Covid-19. *International Webinar Series-Educational Revolution in Post Covid Era*, 30-38. Ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου 2021 από <http://conference.um.ac.id/index.php/ksdp/article/view/101>
- Atilas, J. T., Almodóvar, M., Chavarría Vargas, A., Dias, M. J., & Zúñiga León, I. M. (2021). International responses to COVID-19: challenges faced by early childhood professionals. *European Early Childhood Education Research Journal*, 1-13. doi.org/10.1080/1350293X.2021.1872674
- Bao, X., Qu, H., Zhang, R., & Hogan, T. P. (2020). Modeling Reading Ability Gain in Kindergarten Children during COVID-19 School Closures. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(17), 6371. doi.org/10.3390/ijerph17176371
- Bates, A.W. (2020). Advice to those about to teach online because of the corona-virus Ανακτήθηκε 4 Ιανουαρίου 2021 από <https://www.tonybates.ca/2020/03/09/advice-to-those-about-to-teach-online-because-of-the-corona-virus/>
- Barnett, W. S., Grafwallner, R., & Weisenfeld, G. G. (2021). Corona pandemic in the United States shapes new normal for young children and their families. *European Early Childhood Education Research Journal*, 29(1), 109-124. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2021.1872670>
- Časlav, S. (2020). THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE EDUCATIONAL WORK OF KINDERGARTEN TEACHERS. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 8(3). <https://orcid.org/0000-0002-9499-1225>
- Cavanaugh, C., Gillan, K. J., Kromrey, J., Hess, M., & Blomeyer, R. (2004). The effects of distance education on k-12 student outcomes: A meta-analysis. Learning Point Associates/North Central Regional Educational Laboratory (NCREL). Ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου 2021 από <https://eric.ed.gov/?id=ED489533>

- Chan, J. (2013). Digital education in China. British Council .Ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου 2021 από <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/digital-education-china>
- Ferri, F., Grifoni, P., & Guzzo, T. (2020). Online Learning and Emergency Remote Teaching: Opportunities and Challenges in Emergency Situations. *Societies*, 10 (4), 86. <https://doi.org/10.3390/soc10040086>
- Gaudreau, C., King, Y. A., Dore, R. A., Puttre, H., Nichols, D., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. M. (2020). Preschoolers benefit equally from video chat, pseudo-contingent video, and live book reading: implications for storytime during the Coronavirus pandemic and beyond. *Frontiers in Psychology*, 11, 2158. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02158>
- Herodotou, C. (2018). Young children and tablets: A systematic review of effects on learning and development. *Journal of Computer Assisted Learning*, 34(1), 1-9. <https://doi.org/10.1111/jcal.12220>
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause review*, 27(1), 1-9. Ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου 2021 από <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>
- Inan, H. Z. (2021). Challenges of Distance/Online and Face-to-Face Education in the New Normal: Experiences of Reggio Emilia-Inspired Early Childhood Educators in Turkey. *Pedagogical Research*, 6(1). <https://doi.org/10.29333/pr/9304>
- Kanero, J., & AKTAN-ERCIYES, A. S. L. I. (2020). Family and language development during COVID-19: The case of Turkey. DOI: 10.31234/osf.io/n7k8z
- Nikolopoulou, K. (2020). Preschool teachers' practices of ICT-supported early language and mathematics. *Creative Education*, 11(10), 2038-2052. DOI:10.4236/ce.2020.1110149
- Novianti, R., & Garzia, M. (2020). Parental Engagement in Children's Online Learning During COVID-19 Pandemic. *Journal of Teaching and Learning in Elementary Education (JTLEE)*, 3 (2), 117-131. DOI:10.33578/jtlee.v3i2.7845
- Petre, G. E. (2020). Using Flipped Classroom to Facilitate Cooperative Learning Implementation: An Action Research Case Study with Photovoice. *Journal of Education Studies (JES)*, Forthcoming ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου 2021 από https://www.ds.unipi.gr/et&s/journals/19_3/ets_19_3.pdf
- Samuelsson, I. P., Wagner, J. T., & Ødegaard, E. E. (2020). The coronavirus pandemic and lessons learned in Preschools in Norway, Sweden and the United States: OMEP policy forum. *International Journal of Early Childhood*, 52(2), 129-144. doi: 10.1007/s13158-020-00267-3
- Yıldırım, B. (2021). Preschool Education in Turkey During the Covid-19 Pandemic: A Phenomenological Study. *Early Childhood Education Journal*, 1-17. Ανακτήθηκε στις 15 Ιουλίου 2021 από <https://link.springer.com/article/10.1007/s10643-021-01153-w>